

Dr. VARGA BÉLA

AZ UNITÁRIUS VALLÁS ALAPFOGALMAIRÓL

Az unitárius vallás a reformáció közvetlen leszármazottja, a 16. század vallásos fejlődésének logikus és természetes következménye. A reformáció a kereszténység hitigazságait és tartalmát a Biblia, mint eredeti forrás alapján vette vizsgálat alá. A hitújításnak a vallás területén végrehajtott minden alkotása, s így természetesen az unitárius vallás is a Szentírásón alapszik. Dávid Ferenc, az unitárius egyház megalapítója, szintén a 16. század szellemében, tisztán a Bibliára támaszkodva bizonyítja hitének igazságait éppen úgy, mint a többi reformátorok. Az unitárius vallás keletkezése tehát, mint a többi protestáns testvéreié, reformátorának a Biblia tanulmányozása révén nyert hitbeli, illetve teológiai meggyőződésére vezethető vissza. Ezt azért hangsúlyozzuk, mert némelyek szerint az unitárius vallás a 16-ik század humanisztikus mozgalmában gyökerezik. Kétségtelen, hogy a humanizmus és a reformáció között állanak fönn kapcsolatok és az előbbi hatással volt az utóbbira, illetve az egyik mozgatója volt a másiknak. Ugyanez áll fenn az unitárius vallásra is, de nagyobb mértékben, mint a hitújítás folyamán kialakult más protestáns felekezetekre.

Az unitarizmus hosszas teológiai viták eredménye. Dávid Ferenc gondolatvilágában nem egyszerre született meg, hanem az évtizedek nehéz és küzdelmes szellemi csatái alatt, a Szentírás állandó tanulmányozása s más rokon vagy ellentétes gondolkodású, részben külföldi, részben belföldi tudósokkal való érintkezése közben. Csak lassan alakul ki benne a tisztán teológiai elgondolás, amelynek következményeit ő még talán át sem pillanthatta a maguk teljességében, részleteiben való kifejtését pedig elvégezni nem volt ideje. Ennek a teológiai álláspontnak alapvető gondolata az, hogy Jézus ember volt, és ennek következtében az Isten egyetlen egy. Dávid Ferencnek egy posztumusz művében, amely „De dualitate“* címet viseli, a következők olvashatók: „A Krisztusban való hit nem egyéb, mint hit az Atyának a Fiú által megjelentetett bizonygatójában, amely hitnek ismertető jele a benső tisztaság, a szeretet, a külső jámbor élet és a jó cselekedetek.“

Az unitárius vallás teológiai kiinduló pontját alkotó e pár tétel egyúttal ennek a vallásnak úgyszólván a magva. Lehetőségeiben és perspektívájában ez a pár teológiai megállapítás szinte kimeríthetetlen. Az

---

* „Dávid Ferenc értekezése a kettős istenségről“ címen, Márkos Albert fordításában, 1943-ban jelent meg Kolozsvárt.

a tétel, hogy Jézus ember, nagy jelentőségű volt a 16-ik században, s annak mondható ma is, ha elgondoljuk, hogy a kereszténység kevés kivétellel mind e mai napig a niceai zsinat ezzel ellentétes álláspontján áll. Ez a gondolat a skolasztikus teológia egész rendszerét kiemeli sarokaiból és a teológiai gondolkozást teljesen más alapokra helyezi. Az unitárius gondolat, amely tulajdonképpen már a reformáció korában sem volt új, hanem az őskereszténységig visszanyúl, s az évszázadokon keresztül, különböző időkben és formákban, olykor csak óvatosan, a skolasztikus hagyományok keretei között, majd bátrabban, egészen szabad, leplezetlen formában jelenik meg, a keresztény teológiának kétségtelesen kopernikuszi fordulatát jelzi. Minden teológiai reflexiónak, amelynek útjai nincsenek előre megállapított határok közé szorítva, kénytelen a teológiai gondolkodás természeténél fogva foglalkozni vele.

Minthogy az unitárius vallás ama megállapítás következtében, hogy Jézus ember, szembekerült nemcsak a katolikus felfogással, hanem a reformatori teológiákkal is, amiből két nagy hátránya származott. Az egyik az, hogy elszigetelődött, a másik az, hogy egy bizonyos korszakban üldöztetésben részesült. Mindkettő külön-külön is elég arra, hogy a fejlődés útján feltartóztassa. Ez volt az oka annak, hogy az unitárius vallás gondolatrendszere az elmúlt évszázadok alatt egyideig csak nagyon lassan és keveset fejlődhetett abban az irányban, amerre a keletkezésében rejtőző csírák következtében fejlődnie és kiépülnie kellett volna. Az unitárius gondolat fölvetésének, a Dávid Ferenc teológiai kezdeményezésének következményeit így a 18. és 19. század vallásos és tudós géniuszai tették valósággá.

Az elszigeteltségnek és az üldöztetéseknek azonban nemcsak hátrányai, hanem előnyei is voltak. Ilyen előny volt az, hogy az unitárius vallás, amelynek gondolatrendszere keletkezésének idejében a mostoha körülmények miatt jóformán befejezetlenül maradt az utódokra, konzerválódott, megmaradt ősi eredeti formájában, s a protestáns vallásos életnek egy olyan sajátos és értékeiben eléggé föl nem becsülhető formáját alakította ki mindenütt, ahol fennmaradt, amely a maga nemében rendkívül érdekes és figyelemreméltó. Ez abban áll, hogy az unitárius vallás bibliai és reformatori eredetének hagyományai tisztán és érintetlenül éltek tovább az unitárius hívek lelkében, amelyekhez a vallásos türelem, mások véleményének tiszteletbentartása, valamint a haladás útját egyengető, aránytalanul nagy számú nevelő intézmény fenntartása és féltő gondozása járult.

Dávid Ferenc nemcsak a teológiában reformált. Az unitárius gondolat bármennyire bibliai és teológiai volt is eredetében, mégsem tudott megmaradni sohasem csupán a szoros értelemben vett vallási területen. Az unitárius gondolat már első hivatalos megjelenésekor, az 1568-ban tartott irdai országgyűlésen felemelkedett az egyetemes emberi kultúra magaslatára, amikor törvénybe iktatta a vallásszabadságot, kimondván, hogy „a prédikátorok az evangéliumot prédikálják, hirdessék, ki-ki az ő értelme szerint, és a község, ha venni akarja, jó, ha nem, senki kényszerítéssel ne kényszerítse... Nem engedtetik ez senkinek, hogy senkit fogsággal avagy helyétől megfosztással fenyegetsen a tanításért, mert a hit Istennek ajándéka.“* Ez a határozat, amely méltánylásban részesült

---

* Erdélyi Országgyűlési Emlékek. II. k. 343

a múltban és részeseül a jelenben is, magában foglalja az unitárius szellem egyetemes programját is, amely lényétől elválaszthatatlan. Ennek a programnak a pillérei az egyéni szabadság tisztelete minden területen: a vallásban, a tudományos kutatásban, az emberi jogok gyakorlásában egyaránt.

Mi az unitárius vallás tartalma vagy más szóval, mit hisznek az unitáriusok?! Ha erre a kérdésre általánosságban meg akarunk felelni, azt mondhatjuk, hogy az unitáriusok hisznek mindazokban a vallási és erkölcsi igazságokban, amelyeket Jézus tanított, s amelyek mint minden, ami egyszer igazságnak nevezhető, örökkévaló, el nem múló, érvényes tanítást tartalmaznak. Az unitárius vallás a Bibliának mindkét részében keresi az isteni kinyilatkoztatás nyomait. Azonban mégis elsősorban közvetlenül Jézusra és az ő tanítására alapítja hitét. Ezért az unitárius vallás úgy tekint az első három evangéliumra, melyek Jézus életét és tanításait foglalják magukban, mint arra az ősforrásra, amelyből legalábbis megközelíthetőleg megismerhetjük Istennek Jézussal közölt kijelentését, amelyen a tiszta kereszténység fölépül. A negyedik evangélium és Pál apostol levelei is kétségtelenül nagy jelentőségűek Jézus tanításainak helyes megértéséhez, s mint ilyenek, szintén alapokmányai a keresztény vallásnak. Azonban a kutatások már régen megállapították hogy mind-ezekben az iratokban számos olyan elem van, amely már magyarázata Jézus tanításainak szerzőik egyéni szempontjai szerint. A keresztény vallás alapigazsága elsősorban azok, amelyek Jézustól magától származtak s nem azok, amiket Jézus tanításaival kapcsolatban mások mondtak vagy ahogyan azokat magyarázták. Azért a Szentírás használatánál irányadó, hogy minél közelebb férközzünk Jézushoz, az ő szelleméhez, s lehetőleg belőle, közvetlenül próbáljuk megragadni az evangélium szellemét. Hogy ezt a célt el lehessen érni, azért a Bibliának minél elmélyültebb és alaposabb megismerésére van szükség, s így az unitárius vallás a tudományos bibliakutatás eredményeit nemcsak figyelembe veszi, hanem kellőképpen méltányolja, abban a meggyőződésben, hogy az építő bírálat a keresztény vallás alapvető, nagy igazságainak felismerésében csak hasznos lehet. Sokmindent lerombolhat, de az örökkévaló, vallási és erkölcsi tartalmat hordozó igazságokat nem érintheti, hanem kiemeli és előtérbe állítja.

Az Istenről való tudásunk a keresztény vallás alapvető forrására, a Bibliára s főként Jézus tanításaira támaszkodik. Sehonnan sem meríthetünk annyit Istenről és Istennek az emberhez való viszonyával kapcsolatban, mint az evangéliumokból. Ahogyan ma gondolkozunk Istenről, azt tulajdonképpen Jézus fedezte fel számunkra. Ez az ő munkásságának legértékesebb ajándéka. Istenről teljesebb képet alkotni, mint amit Jézus adott, ma sem tudunk. A keresztény vallás nagy szellemei mind Jézuson keresztül látták meg az Istent, s az ő módszerével próbáltak feléje közeledni. Ebben áll Jézus hitének és az Istenről való élményének a maga nemében páratlan jelentősége.

Jézus tanítása alapján Istenről való tudásunkat a következőkben foglalhatjuk össze. Isten a hitben és a hit számára feltétlenül létezik. A hívő ember számára nem kérdés az, hogy van-e Isten. Eppen azért Isten létének bizonyítását feleslegesnek tartjuk.

Isten a mi Atyánk. Isten atyasága magában foglalja az istenfiúságot, és minthogy mindnyájan egy Atyának vagyunk gyermekei, az embertestvériséget. Isten atyasága egyúttal azt is jelenti, hogy a benne

való részesség, a hozzá való tartozás nem kizárólagos, hanem mindenkire egyformán érvényes. Az Istenben való részességnek állandónak kell lennie. Ot nem lehet kihagyni semmiből.

Isten mind lényegében, mind személyében egyetlen egy. Jézus szerint ez az első minden vallási parancsolat között: „Halljad Izrael: Az Úr, a mi Istenünk, egy Úr“ (Mk 12,29). Pál apostol is azt tanítja, hogy „nekünk egy Istenünk van, az Atya, akitől van a mindenség, mi is ő benne“ (1Kor 8,6). Semmi sincsen az egész Szentírásban világosabb és nyilvánvalóbb tudomány, mint az egy Istenről való tudomány — mondja Dávid Ferenc a *Rövid Magyarázat* c. munkájában. Az unitárius hitfelfogásnak jellegzetes vonása lett az Isten egységének hite.

„Az Isten szellem“, tanítja Jézus (Jn 4,24); ennél hívebb meghatározást adni Isten lényegéről, mint ez, nem lehet. A szellemiség a legtöbb, amit az ember elgondolni képes. Ha az isteni szellemet közelebből akarjuk megvilágítani, akkor három olyan jelzöt említünk meg, amely alapul szolgál minden isteni tulajdonság számára. Ez a három a következő: Isten tökéletes, szent és jó.

Mikor azt állítjuk, hogy Isten tökéletes szellem, ez azt jelenti, hogy lényege a szellem tiszta, befejezett megvalósulása. A szellem a maga teljességében csak egyedül Istenben valósulhat meg. A szentség és a jóság közelebből is meghatározzák ennek a tökéletes szellemiségnek a tartalmát. A szent és a szentség nagyon régi jelzője Istennek. Hogy mit jelent, nehéz körülírni. Az újabb értékelmélet úgy próbálta magyarázni, hogy Isten az összes többi értékek foglalatlja. A „szentséges“, Otto Rudolf szerint, kizárólag csak Istenre alkalmazható jelző. Szent maga az Isten és az, ami tőle származik. A szentség kizárólag Istent illeti meg, mint minden érték hordozóját s így jelenti számunkra az abszolút értéket. A szentség hatása szubjektív oldalon a tiszteletben, önmagunk távoltartásában nyilvánul meg, másfelől pedig a dicsőítés, az alázatos elismerés érzését kelti fel bennünk.

A harmadik jelző: a jó, tulajdonképpen erkölcsi értékjelző, amelyet olyan cselekedetekre alkalmazunk, amelyek az erkölcsi törvényeknek megfelelnek. Míg a tökéletes szellem vagy a szent csak Istenre alkalmazható, addig a jó általában használatos az erkölcsi becslésnél. Azonban akkor, amikor Istent mondjuk jónak, egészen sajátos értelme van, amely nem alkalmazható az emberi cselekedet erkölcsi megítélésénél. Ezt igazolja Jézus megjegyzése, amikor visszautasítja a „jó Mester“ megszólítást a következőképpen: „Miért mondasz engem jónak? Senki sem jó, csak egy, az Isten“ (Mk 10,19; Lk 18,18). Jézus megkülönböztetését úgy értelmezhetjük, hogy Istenben a jóság olyan abszolút és olyan kizárólagos, hogy kizár mindent magából, ami nem jó. Az Isten jóságával szemben minden emberi jóság csak viszonylagos lehet.

A jóság Istennek olyan tulajdonsága, amely rajta kívül utal. Míg a tökéletesség és a szentség Istennek önmagában álló, semmi másra nem vonatkoztatható tulajdonsága, addig a jóságban Isten úgyszólván kilép önmagából. A jóság következtében Isten az ember és a világ felé fordítja tekintetét. Jónak lenni annyit jelent, mint jót cselekedni. Jót cselekedni pedig csak valakivel lehet. Az isteni jóság az, ami ez embert Istenhez köti, vele való atyai-fiúi viszonyát megalapozza. Ha a jóságot ebben az értelemben vesszük, akkor Jézus álláspontja, amikor a „jó“ megszólítást elhárítja magától s egyedül az Istent mondja jónak, azt jelenti,

hogy egyedül az Isten jósága tökéletes és csálhatatlan, amely nem tévedhet soha az emberek cselekedeteinek megítélésében, mert ismeri azoknak összes motivumait. Ha így értjük, akkor Isten jósága magában foglalja Isten igazságosságát, és az előbbi feltétele ez utóbbinak. De magában foglalja a jóság Istennek azt a tulajdonságát is, hogy Ő szeretet. „Mi megismertük és elhittük az Istennek irántunk való szeretetét. Az Isten szeretet; és aki a szeretetben marad, az Istenben marad, és az Isten is őbenne“ (1Jn 4,16). Csak az lehet igazán jó, akiben szeretet és igazságosság van. Mindezek együtt Isten lényének etikai természetű vonásai, amelyek éppen ilyen voltuknál fogva szükségképpen megalapozzák Istennek az emberre vonatkozó etikai kapcsolatait.

Az isteni lényeknek személyes jellege van. Istent úgy gondoljuk, mint öntudatos személyes lényt. Isten, aki a mi Atyánk, aki szeret minket, aki megadja a mindennapi kenyeret s aki megbocsátja bűneinket, csak olyan formában képzelhető el, mint öntudatos személyes lény. Természetes, hogy az Ő öntudata és az Ő személyisége egészen más, mint a miénk. Isten öntudata öröktől fogva való és mindig lesz. Ő mindenható, és mindenekfelett álló erkölcsi személyiség. Személyiségének hatóereje áthatja a világot. Lévéen tiszta szellemi lény, sem tudásában, sem erkölcsi erejében nem korlátozza Őt az, ami minket korlátoz végeségünkéből folyó gyarlóságaink következtében.

Amikor Istent személynek gondoljuk el, akkor nem az emberi személyiség kötöttségeit akarjuk reá alkalmazni, hanem benne a személyiségnek korlátlan és abszolút megvalósulását látjuk.

A keresztény vallás, a Biblia alapján, Istent mint a világ teremtőjét mutatja be. A keresztény teremtés hitéhez részben kozmológiai viták, másfelől pedig dogmai tartalmú tanok tapadtak az idők folyamán. Mindezekről eltekintve megállapítható, hogy a Szentírás felfogásában, amely a teremtés munkáját Istennek tulajdonítja, rendkívül mély belátást és bölcsességet látunk. Ha van valami a világon, ami isteni dolog, akkor a teremtés bizonyára ilyen. Csak az Isten teremthet, csak Ő alkothat újat, ez az Isten privilégiuma.

Isten atyaként való felfogásából következik, hogy Isten szeret minket és gondot visel reánk. (Jn 4,10). Ez a szeretet végtelen és irgalommal párosult. Egyetemes, amelyből senki kizárva nem lehet. Attól, hogy Isten szeressen és gondot viseljen reánk, nem tudunk elszakadni, még akkor sem, ha ellene cselekszünk. Isten szereti a jókat, igazakat és a bűnösöket egyaránt. Ebben nyilvánvaló meg leginkább Istennek erkölcsi fensége és gondviselése.

Az isteni szeretet az embert sohasem tekinti eszköznek; fölemeli az embert magához személyes közelségébe, s hivatásának betöltéséhez segítve Isten országának munkásává avatja.

Isten atyai szeretetének következménye a gondviselés. Ez azt jelenti, hogy Isten a mi egyéni életünket figyelemmel kíséri, irányítja és óvja. Gondviselése azonban nemcsak az egyén életére terjed ki, hanem a mindenség egész életére.

Kiemeljük Istennek két alapvető tulajdonságát, az igazságosságot és az irgalmasságot. Jézus az igazságosság kérdését abban a tömör formában juttatja kifejezésre, amely így hangzik: „Amit akartok azért, hogy az emberek ti veletek cselekedjenek, mindazt ti is úgy cselekedjétek azokkal“ (Mt,7,12). Az irgalmassághoz az igazságtól a szeretet vezet át.

A szeretet mérhetetlen gazdagsága magába zárja az igazságot és irgalmasságot. Jézus az irgalmasságot emeli ki, midőn azt mondja, hogy „irgalmasságot akarok és nem áldozatot, mert nem az igazakat hívogatni jöttem, hanem a bűnösöket a megtérésre.”

Isten a kijelentésben adta tudtul akarátát. Ami a tapasztalás a tudás világában, ugyanaz a kijelentés a hit világában. A kijelentés a hívő számára megtalálása és megértése azoknak a szálaknak, amelyek életünket Istenhez fűzik.

A kijelentés nemcsak annak a bizonyága, hogy Isten közel van hozzánk, hanem, hogy mi is közel vagyunk hozzá, vagyis eljutottunk odáig, hogy megértjük őt. A kijelentésben Isten megtalálja az embert és az ember megtalálja Istent. Mint a szellem legmagasabb megnyilatkozása, a kijelentés az élet egészét jelenti, amely az egyén életén túl, Istenen keresztül érintkezésbe kerül az egyetemes étellel. Megkülönböztetjük azonban benne az istenit és az emberit. Saját magunk megkülönböztetése az istenitől, s ennek következtében annak felismerése, s azután ismét a vele való egyesülése, ez a kijelentés dialektikai útja. Az első lépésre, amelyben az istenit az emberitől megkülönböztetjük, következik a második lépés: az istenihez való hozzákapcsolódás életünk tartalmának mérlegelése alapján.

A kijelentés lelkemben olyan folyamatot indít el, amelynek következtében sohasem tévesztem szem elől a legmagasabb értékmérőt. Ennyiben a kijelentés a szellem számára az a nagy felszabadulási folyamat, amelyben megtalálja önmagát és feltétlen értékek megvalósítása felé halad. Határozott lépés az önmegvalósulás felé, Istenbe való bekapcsolódás. Nem misztikus egyesülés, hanem erkölcsi és szellemi értékek fölfedése és a hozzájuk való alkalmazkodás. Mindennek előfeltétele pedig az Istenbe vetett hit. Hit és kijelentés egymástól elválaszthatatlanok.

A kijelentés mindig személyes jellegű. Minden egyes lélekben létrejöhet, ahol a lélek dinamikus ereje megtalálja az Istennel való kapcsolatot. A kijelentés az egyetemes megvalósulása az egyesben, a marandandó tartalomé a megélés tűnő formájában. Tartalma elsősorban vallási és erkölcsi igazságokat foglal magában, amelyek irányítólag hatnak életükre. Kijelentés az, ami feleletet ad arra a kérdésre, hogy mit kell hinnünk és mit kell cselekednünk.

A kijelentésre nézve nem lehet kritérium az, hogy vajon a Bibliában található-e meg s hogy valami tekintély csálhatatlannak minősítette-e vagy sem. Nincs szüksége a kijelentésnek semmiféle külső tekintélyre, csupán arra, hogy azokban az igazságokban, amelyek személyes életünket irányítják, ismerjük fel az isteni erő megnyilatkozását. A kijelentésnek nincsenek korlátai, s ezért a kijelentés és a természet egymással nem ellentétesek. A történelem és a tapasztalat mégis arra tanít, hogy akkor beszélünk kijelentésről, amikor az Isten erejének hatását érezzük meg személyesen életünkben. Jellegzetes vonása még a kijelentésnek, hogy fejlődésre alkalmas, tartalmában gyarapodó. A szellemi élet fejlődése mindig tágabb és tágabb mezőkön fedezheti fel az isteni megnyilatkozását. Minél szélesebbkörű az értelem és a belátás, minél mélyebben nyúlnak el a vallási és erkölcsi érzelmek gyökerei, annál biztosabb alapokra támaszkodik a kijelentés.

Nemcsak saját személyes vallásos tapasztalatunk alapján juthatunk kijelentéshez, hanem mások is közölhetik velünk. A másokon keresztül

hozzánk jutott kijelentés csak abban az esetben lesz számunkra valóban kijelentés, ha sajátunkká tesszük, vagyis ha mozgásba hozza bennünk azokat az erőket, amelyek Istennel való kapcsolatainkra irányulnak, másfelől pedig olyan igazságokat tartalmaznak, amelyek a szellemi életnek eddig ismeretlen területeit nyitják meg számunkra, amely új tartalommal telíti meg a lelket.

Ilyennek látjuk Jézusnak az evangéliumokban történt kijelentését. Két szempont ad Jézus tanításainak nagy jelentőséget. Az egyik az, hogy általuk az emberiség egy része olyan igazságok részesévé lett, amelyek Istennek az emberhez való viszonyát felül nem múlható tökéletességgel mutatják. Másfelől pedig Jézus maga is átélte mindannak teljes igazságtartalmát, amit tanítványaival közölt. Felismerte Isten tisztán szellemi természetét, az emberi léleknek az istenivel való rokonságát. Közelebb hozta Istent az emberhez s az embert az Istenhez.

Bultmann Rudolf Jézusról szóló művében élesen elválasztja Jézus tanításait az ő személyes életétől. Azt mondja, hogy az evangélium nem azért értékes, mert Jézus tanítja, hanem önmagában értékes a benne foglalt igazságok tartalmánál fogva. Az objektív tartalom a döntő és nem az, hogy ki hozta létre. Nem azért kell hinnünk az evangéliumban, mert Jézus tanította, hanem azért, mert tartalmában meggyőző erőt találunk. Elvileg osztjuk Bultmann szempontját, amely különben sok tekintetben emlékeztet Emersonnak, a híres amerikai unitárius gondolkodónak arra a fölfogására, hogy a kereszténység általában túlnyomóan sokat foglalkozott Jézus személyével, de annál kevesebbet szellemével. Mi unitáriusok nem azért hiszünk az evangéliumi kijelentés igazságai-ban, mert Jézus tanította, hanem azért, mert a benne megnyilatkozó tartalom meggyőz és magával ragad. Jézuson túl, rajta keresztül és föl-
lötte, az örökkévaló Isten igazság lényegét s ebben magát Istent keres-
sük és találjuk meg, ha nem is teljességében és közvetlenségében, hanem úgy és annyira, amennyire Ő magát ebben a kijelentésben velünk megismertette. Mindazonáltal a kijelentés objektív tartalmát, ha el is tudjuk, de nem akarjuk elválasztani Jézus személyétől. Mert az ő küldetése nemcsak abban állott, hogy az emberiségnek vallási és erkölcsi igazságokat hirdessen, hanem abban is, hogy ezen igazságok megvalósításának lehetőségét és szükségességét a maga életével és halálával bizonyítsa. Isten példát akart adni nekünk az ő személyében arra, hogy az emberi élet szűkös korlátai és lehetőségei között is meg lehet valósítani az isteni igazságokat. Ezért nyer a kijelentés objektív tartalma mellett Jézus személye is nagy jelentőséget. Az isteni gondviselés azért küldött nekünk éppen Jézus személye által kijelentést, hogy az ő személye, egyéni élete és cselekedetei mintegy alátámasszák, megerősítsék és hatékonyabbá tegyék a kijelentésben megjelenő igazságok hatásának érvényesülését.

Bennünket unitáriusokat az evangélium igazságai mellett Jézus történeti személye közvetlenül érdekel abból a szempontból, hogy milyen lelki struktúrája, milyen élményei és gondolatai lehettek az evangéliumban kifejezettek és kinyilatkoztatottakon kívül, illetve azok mögött és háttérben annak az embernek, akit Isten példaképül választott ki és állított az emberiség elé, mint az isteni igazságok emberi megvalósítóját. Jézus lelkivilágának teljes rekonstrukciója lehetetlen, de az a kevés, amit belőle ismerünk, ennek a világnak mélységét és szinte kimeríthe-

tetlen gazdagságát állandóan újabb és újabb meglátások útján teszi megközelíthetővé. Nagyon jól tudjuk, amint Bultmann is mondja, hogy Isten egy emberben nem lehet szemlélet tárgya. Az Isten végtelensége és tökéletessége a maga teljességében nem fogható be soha emberi korlátok közé. Mérhetetlenül tökéletesebb, nagyobb és gazdagabb, mint bármilyen kijelentése, amit az emberek számára tesz. Csak rész szerint ismerhetjük abból is, amit Jézus tanított és cselekedett. S mégis az evangéliumi kijelentés és Jézus személyes élete végtelenül fontos a mi számunkra, mert legtöbbet itt és az ő személyes életében kaphatunk Istentől.

Jézus tanításainak megértése szempontjából két dolgot kell kiemelnünk. Az egyik a tanítások formális alapelve, a másik a tartalmi. Jézus tanításainak formális elve ez: „Legyen meg a te akaratom“, vagyis legyen meg az Isten akarata. Isten akaratának teljesítése Jézus tanításainak kategorikus imperativusa. Az emberre vonatkozóan ez azt jelenti, hogy engedelmeskedjék Isten akaratának s igyekezzék azt teljes erőből megvalósítani. Ő maga is ezt cselekedte és erre hívta fel embertársait. A legfőbb keresztény erény, ha lehet így kifejeznünk, a magunk öntudatos alárendelése Isten akaratának.

Jézus tanításának ezt a legfontosabb formális elvét teljes jelentőségében ismerte fel E. W. Channing. „Isten akaratának teljesítését tartom a kereszténység első és utolsó céljának.“ „A hit csak eszköz, az Isten akaratának való engedelmisség pedig maga a cél. Mit tesz Krisztusban hinni? Azt, hogy higgyük, hogy az ő vallása Istentől jött s e meggyőződést tényleg hajtsuk is végre.“ „Üdvözülés és keresztényi engedelmisség egy és ugyanazon dolog. Az értelemnek hű és független felhasználása, hogy Istentől helyes nézeteket alkossunk magunknak, még nem a legfőbb parancs. Ezzel össze kell kötnünk az engedelmisséget Isten akaratával, amennyire azt megismerhetjük, különben az értelemnek minden munkája keveset fog érni.“

Hogy az Isten akaratának való engedelmisség keresztényi kötelességét teljesíthessük, szükséges ennek az akaratnak a megismerése, amelyet elsősorban a Jézus útján kapott kijelentésből tudunk meg. Az Isten akarata előtt való meghajlás nem jelent valami külső tekintély ereje előtt való szolgáló meghajlást, hanem önként vetjük magunkat alá. Jézus megszabadította az embert minden külső tekintélytől; csak egy tekintély marad meg: Isten akarta, és csak egyféle engedelmisség: a belülről jövő, az emberi lélek önkéntes felajánlkozásán alapuló engedelmisség. Isten akaratának akkor engedelmeskedünk, ha a kijelentés tanításaiban felismerjük vallásos és erkölcsi mivoltunk lényegét és föltételeit. Isten transzcendens akarata immanenssé lesz bennünk, amikor felismerjük, hogy az Isten törvényei és akarata egyúttal a mi törvényünk és a mi akaratunk is. E nélkül emberségünk szűkös korlátai, ingadozó becslése között forgunk; e megismerés alapján mindebből kiemelkedünk s önként alávettük magunkat akaratának. Isten akaratának öntudatos eszközeivé kell lennünk, ez tesz Jézus tanítványainak és igazi keresztényekké.

Hogy ez az akarat milyen módon kíván megvalósulni, hogyan fog beteljesedni tartalmilag is, arra adják meg a választ Jézusnak Istenországáról szóló tanításai. Isten országa az, amely Istennek, az isteninek az uralmát, megvalósulását jelenti. „Nem e világból való“, mert nem olyan,

mint amilyenek a földi országok. Némelyek transzcendens-eszkatológiai értelemben veszik, mások immanens, lelki és erkölcsi értelemben; némelyek csak az egyesek lelki újjászületésére vonatkoztatják, mások az egész emberiség megújulására. Mindez nem lényeges. Lényeges az, hogy Jézus tanításainak középpontja ez az eszmény, amely köré az ő egész munkája s minden tanítása sorakozik. Isten országa ideális eredménye annak az átalakító munkának, amelyet az evangéliumi kijelentésnek kell gyakorolnia az emberi lelkekre. Olyan ország, ahol ellentmondás és feltétel nélkül megvalósul minden, amit Isten meg akar valósítani. Megvalósul akkor, amikor az ember megértvén Isten akaratát, végképpen és határozottan, megalkuvás nélkül dönt a mellett, hogy Isten akaratát teljesítse.

Isten országa a transzcendensnek, immanens valósággá levése, amely nincsen összekötve semmiféle apokaliptikus spekulációval. Isten akaratának uralma a világon; közöttünk és bennünk kell megvalósulnia, ha felismerjük magunkban azt, hogy mi Isten akaratának munkatársai vagyunk, illetve ilyenekké lehetünk. Jézus már az ő körében megvalósíthatónak tartotta s kötelességévé tette tanítványainak. Ebben az országban kell megvalósulnia mindazon értékeknek, amelyek Jézus tanításából fakadnak: az Isten és ember szeretetnek, az ellenség szeretetének, a jószágoknak, az irgalmasságnak, a megbocsátásnak, a szellem mindazon értékeinek, ami azt valóban értékessé teszi.

Bárhogyan fogjuk is fel Isten országát, lényegében nem lehet más, mint lelki ország, amelyben a szellem isteni értékei megvalósulnak. Ez az ország megvalósítandó, ez a keresztény vallás programja. Jézus egész tevékenysége ennek az országnak a felépítésére irányul. Allandóan arra tanít, hogy mi módon, milyen utakon haladva lehetünk Isten országának tagjai. Észreveszi a boldogtalan, a szenvedő, a bűneiben és gyarlóságai-ban egyéni és társadalmi szerencsétlenségei között megváltásra és újjászületésre reászoruló embert. Megmutatja a megváltás egyetlen lehetőségét, amely abban áll, hogy vessük alá magunkat Isten akaratának és kövessük az ő parancsát. Ő maga hitével, Isten és embertársai iránt érzett és tanúsított szeretetével és cselekedeteivel példát adott arra, hogy miképpen kell cselekedni, hogy lelki békéjét és üdvösségét elérhessük.

Jézus mindezt azért tette, mert látta, hogy megvan a remény, a lehetőség arra, hogy Isten országa megvalósuljon, hogy gyarlóságainkból megszabaduljunk, hogy megváltódjunk mindabból, a lealáztottságból és rabszolgaságból, amelybe éppen bűnei miatt jutott. Ez a lehetőség pedig az emberi lélekben van, mely alkalmassá teszi az embert arra, hogy megjavuljon, hogy bűneit megbánva megtérjen. Jézus feltárja előttünk a szellemisség végtelen értékét, tökéletesedésre való alkalmatosságunkat, s megtanít arra, hogy Istennek az ő határtalan atyai szeretetéből kifolyólag célja az, hogy az emberi lelket tökéletesítse. Hogy ennek a tökéletesedésnek melyek az eszközei és föltételei, azt ismét csak az evangélium ismerteti meg. Isten országa megvalósításának föltétele a megtérés, a lelki újjászületés. Teljesen és gyökeresen meg kell változtatnunk felfogásunkat minden téren, hogy Isten akaratának szolgálatába állhassunk. Lehetséges-e ez? Igen, mert Istennek ez a célja, s mert megadta a lelki lehetőségeket, hogy ez bekövetkezzék. Tudtunkra adta, hogy miként munkál-

hatjuk lelkünk üdvösségét. Azért mondják és mondhatjuk mi is, hogy az evangélium Isten kegyelmi ténye, amelyben az ő atyai szeretetét a bűnös ember felé fordította s tudtára adta akaratát, hogy a bűnösöket megtérésre indítsa s az elesetteket magához fölemelje.

Az unitárius felfogás az evangéliumnak ezt az intencióját a maga mély jelentőségében igyekezett megragadni, s azt mindvégig kellőképpen kidomborította. Már abban a fölfogásban, amikor Jézust kizárólag, mint embert tiszteljük, kifejezésre jut az, hogy hisz az emberi szellem isteni értékeiben, a fejlődésre való alkalmatosságában és Isten által megszabott feladatok betöltésére való elhivatottságában. Hisz a léleknek az evangéliumban hangsúlyozott és megkívánt megtérési és újjászületési lehetőségében.

A keresztény vallást a szellemiség vallásának mondjuk; ez nemcsak az isteni és az emberi szellem egymáshoz való viszonyára vonatkozik, hanem a keresztény tanítás egészének a szellemiség szempontjából való értékelését jelenti. Az Isten országa, az istenfiúság eszménye mind lelki feltételekhez vannak kötve, s az emberi szellem axiológiai beállítottságára utalnak. A kijelentés megértése az isteni kegyelem elnyerése, a bűnök megbocsátása, a megváltás, az üdvözülés mind lelki feltételektől függ. Semmiféle külső cselekedet, mechanikus imádkozás, formalitás, sem áldozat, sem szentség nem segíthet, csak a lélek megjavulása. Aki hasznot, boldogságot s más előnyöket vár attól, hogy Istent tiszteli, az téves úton halad. Az Istenhez lehet segítségért folyamodni, de csak föltétlen hittel, amely minden esetben előtte való meghajlásra indít. A lelki feltételek, amelyek az új értékelés megvalósulásához szükségesek, olyan súlyosak, mint akár a Golgota keresztje. Ezért van áthidalhatatlannak látszó úr az emberi törekvések gyarlósága és az isteni kijelentés által kijelölt feladatok elérése között. Jézus ezt az úrt betöltötte, és életét is feláldozta érte, hogy megmutassa, hogy semmi sem sok az Isten akaratának szolgálatáért.

Az unitárius vallás a megalkuvás nélküli lelki kereszténységnek a hirdetője és letéteményese óhajt lenni. Az emberi lélek isteni célok szerint való formálására vállalkozott, erősítést és támogatást nyújt követőinek, hogy ki-ki a maga erejéhez és tehetségéhez mérten törekedhessék üdvösségének munkálására. Ebben a munkájában mindig csak lelki eszközökkel küzdött, példát adva a vallási türelmességre és felebaráti szeretetre. Szenvedésekkel és küzdelmekkel teli múltja után evangéliumi hivatásának tudatában kíván dolgozni továbbra is Isten országának megvalósításáért.

SIMÉN DOMOKOS ÉLETRATA*

*A tudomány a műveltség ereje,
a művészet annak szépsége.*

En 1836-ban születtem július 30-án Tarcsafalván. Apám odavaló unitárius pap Simén János, anyám Istvánfi Lidia, az Augustinovic Pál testvérének Zsuzsánnának és Istvánfi Györgynek leánya, kit apám bordosi pap korában vett el, de a ki korán árvaságra maradván, a nemes lelkű Sárdi Sándor Mózesné nevelte, s kitől Isten után 5 gyermek született: *Elek*, ki korán meghalt, *Agnes*, ma maros-sz[en]tkirályi pap Bartalis Sándor özvegye, *Domokos*, jelen sorok írója, *Elek*, telekkönyvi hivatalnok Désen és *Emília*, Veres Sándorné. Ugyanazon évben akkori esperes Árkosi Mihály által megkereszteltetvén, keresztapám Árkosi Mihály, kereszt anyám Ugron Jánosné, Hegyesi Róza és Osváth Amália Gálfi Sándorné voltak. Kereszteltetésemre Ugron Jánosné gyönyörű rózsaszínű bújbelével és sapkával ajándékozott meg vékony fekete zsinorral ékítve. E bújbelét és sapkát anyám gondossága megtartotta, s mint reám nézve becses ereklyét híven őrzöm.

Ez időtől fogva életem folyamából egészen 1841-ig semmire sem emlékszem, csupán arra, hogy midőn ez évben apám a tarcsafalvi ekléziából kibúcsúzott, az egész eklézsia kicsinyje, nagyja sirt a templomban. En mint kis gyermek, az isteni tisztelet alatt idestova járkáltam a templomban. Láttam az emberek arczain a könnyeket és nem tudtam magamnak megmagyarázni. Csak később fejthettem meg, hogy a tarcsafalviak kedves papjuk siratták apámban.

Tarcsafalváról apám Siménfalvára menvén papnak 1841-ben, itt kezdettem iskolába járni, az Elekes György mester keze alá. Ez szegény elnehezedett ember volt és így nem sokat tanított ugyan a falusi gyermekeknek. A mi keveset tanított azonban, azt jól megtanította. Nála tanultam én is olvasni. Ez időben falusi iskoláinkban sehol sem használtak (csak a módosabbak) papírt az írástanításnál. Mindenik gyermeknek volt egy 16 hüvelyknyi hosszú 9 hüv. széles 2[hüv] vastag nyeles vacorkorfa táblája. Ezt üvegdarabbal simán levakarták, úgy nevezett lengyel-rózsával, vagy viasszal (ritkán, mert drága volt) bédörzsöltük, azután plajbással, többnyire óndarabbal lineáztunk reá, a mester előnkbe írt és mi leírtuk a többi sort. Nekem rendesen apám írt előmbe. Azért hasonlít írásom annyira az övéhez. Minden nap kétszer kellett ilyen írást elemutatni.

Innen 1842 tavaszán, húsvét után, apám a sz[ékely]keresztúri gimnáziumba vitt. En örömmel készültem és indultam útnak. Elek öcsém sokkal komolyabban vette a dolgot. Felállott a kert tetejére s addig kísért könnyes szemével, a míg láthatott. S bár apám a húsvéttól nyári vizsgáig terjedő időre csak azért vitt bé Keresztúrra, hogy szokjam hoz-

---

* Az önéletrajtot az Unitárius Egyház levéltárában őrzött másolatból közöljük, melyet Úrmösi Lajos, Simén Domokos tanítványa és gyámfia 1878 októberében készített. Az eredeti kézirat, melyből Boros György közölt részeket a *Protestáns Egyház és Iskolai Lap* 1888. évfolyamában (1547, 1582 l.), elveszett vagy ismeretlen helyen lappang.

A közlés betűhív, szögletes zárójelben közöljük a szövegben előforduló fontosabb rövidítések feloldásait; szövegértelmezési jegyzetek közvetlenül a lap alján kísérik a szöveget.